

Induction in the Middle Ages: the case of Thomas Aquinas

Dimitrios Tsiokanis

Department of History and Philosophy of Science, University of Athens

Abstract: The problem of induction is a central problem of philosophy addressed by multiple philosophers during multiple historical periods. The importance of this problem is apparent since induction is not simply a matter of philosophical dispute but also a matter of scientific knowledge and practice. Induction (επαγωγή, επαγωγή) is an important element of Aristotle's scientific method, another element of which is deduction (παραγωγή/απόδειξη). The history of induction starts off with Aristotle during his efforts to define the proper scientific method that would result in genuine knowledge. The aim of this paper is to investigate the way in which induction was received during the Middle Ages and more specifically Thomas Aquinas's views. The main source for his views is his commentary on Aristotle's Posterior Analytics. On this paper we will try to give a sketch of Aquinas's solution to the question of whether induction is even possible, as well as examine the consequences of his solution. It should be noted that the knowledge of many elements of Aristotle's theory will be taken for granted, for example that the first principles (which are the results of induction) are universal, necessary, and certain.

Η επαγωγή στο Μεσαίωνα: η περίπτωση του Θωμά Ακινάτη

Δημήτριος Τσιοκάνης

Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη: Το πρόβλημα της επαγωγής αποτελεί ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει τους φιλοσόφους διαχρονικά. Η σημασία του ζητήματος είναι εμφανής, καθώς η επαγωγή δεν είναι ένα απλό φιλοσοφικό πεδίο διαμάχης ανά τους αιώνες αλλά σχετίζεται άμεσα με την επιστημονική γνώση και πρακτική. Η επαγωγή (epagwe, induction) αποτελεί μια πλευρά της επιστημονικής μεθόδου του Αριστοτέλη καθώς η δεύτερη πλευρά είναι η παραγωγή/απόδειξη (deduction). Η ιστορία της επαγωγής ξεκινά με τον Αριστοτέλη, ο οποίος θέτει το ζήτημα στην προσπάθειά του να ορίσει την σωστή επιστημονική μέθοδο που θα οδηγεί στην πραγματική γνώση. Η εργασία αυτή έχει ως στόχο να διερευνήσει την πρόσληψη της επαγωγής στο Μεσαίωνα γενικότερα, και ειδικότερα την οπτική του σπουδαίου μεσαιωνικού φιλοσόφου Θωμά Ακινάτη. Ο σχολιασμός των Αναλυτικών Υστέρων του Αριστοτέλη είναι η κύρια πηγή για την άποψη του Ακινάτη σχετικά με το ζήτημα της επαγωγής. Στο κείμενο αυτό θα προσπαθήσουμε περισσότερο να σκιαγραφήσουμε τη λύση που δίνει ο φιλόσοφος στην ερώτηση σχετικά με το πώς είναι δυνατή τελικά η επαγωγή και παράλληλα θα δούμε τις συνέπειες που έχει η λύση αυτή. Πρέπει να σημειωθεί πως πολλά σημεία της θεωρίας του Αριστοτέλη θα θεωρούνται δεδομένα όπως ότι οι πρώτες αρχές (το αποτέλεσμα της επαγωγής) είναι καθολικές, αναγκαίες, και βέβαιες.

A. Τα βασικά σημεία της άποψης του Ακινάτη

Ο Θωμάς Ακινάτης στον σχολιασμό των Αναλυτικών Υστέρων ακολουθεί γενικά την πορεία της σκέψης του Αριστοτέλη, υιοθετεί πολλές από τις παραδοχές του αλλά παράλληλα δίνει το δικό τρόπο σκέψης πάνω στην επιστημονική σκέψη γενικότερα και στην επαγωγή ειδικότερα. Αρχικά, ο Ακινάτης αναφέρει πως οι αισθήσεις (*sensus*) αποτελούν την πηγή της γνώσης και πως μέσω αυτών οδηγούμαστε ουσιαστικά στη γνώση των πρώτων αρχών της επιστήμης. Η επιστήμη είναι για το Λατίνο φιλόσοφο η γνωστή σε όλους *Scientia*¹. Με άλλα λόγια, η επιστήμη είναι η κατάσταση στην οποία έχουμε γνώση των φυσικών νόμων (και γενικότερα της φύσης) μέσω των παραγωγικών συλλογισμών (*demonstratio*) που έχουν ως βάση τους τις πρώτες αρχές. Οι πρώτες αρχές που είναι καθολικές (σχέσεις μεταξύ καθόλου όντων) και φυσικά αναγκαίες, αποτελούν και τις αιτίες των φαινομένων και μπορούν να γίνουν γνωστές μόνο από την επαγωγή (*induction*). Παράλληλα, οι αρχές αυτές όπως διαπιστώνει και ο Ακινάτης είναι αναπόδεικτες και τις αποκαλεί “*principiis primis indemonstrabilibus*”.

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει μια παρέκβαση για να γίνει πιο κατανοητή η σκέψη του φιλοσόφου. Ένας σημαντικός διαχωρισμός που πρέπει να γίνει είναι μεταξύ των κοινών πρώτων αρχών (*common first principles*) και των πρώτων αρχών της επιστήμης ή για να το θέσουμε αλλιώς τις πρώτες αρχές τις κάθε επιστήμης (*proper first principles*). Οι κοινές πρώτες αρχές αφορούν όλες τις επιστήμες και δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν ούτε από την εμπειρία ούτε από κάποιο συλλογισμό. Μια τέτοια αρχή είναι η αρχή της μη αντίφασης. Χωρίς να στηρίζονται σε άλλες προτάσεις, οι αρχές αυτές είναι πάντα αληθείς και γνωστές *per se*. Αυτό σημαίνει πως αληθεύουν χωρίς να εξαρτώνται από την ανθρώπινη επαλήθευση. Από την άλλη πλευρά οι πρώτες αρχές όπως, κάθε άνθρωπος είναι ζώο, θα πρέπει να γίνουν γνωστές μέσω της επαγωγής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα για τον Ακινάτη η αναγκαιότητα και η βεβαιότητα της γνώσης να είναι αμφισβητήσιμη σε ένα βαθμό².

Δεν θα πρέπει κανείς να θεωρήσει πως εδώ υπάρχει αντίφαση. Ο Ακινάτης δεν αμφισβητεί την ικανότητα των αισθήσεων να μας οδηγήσουν στην αλήθεια της φύσης και των φυσικών νόμων μέσω της επαγωγής. Αν σκεφθεί κανείς το πλαίσιο που επικρατεί στον Μεσαίωνα μοιραία θα οδηγηθεί στον διαχωρισμό της φυσικής (σχετικής) ή και της απόλυτης (ή μεταφυσικής) αναγκαιότητας. Η απόλυτη αναγκαιότητα αφορά τις μεταφυσικές αλήθειες ή στοιχεία της λογικής όπως για παράδειγμα ότι το σύνολο των γωνιών ενός τριγώνου ισούται με το άθροισμα δύο ορθών γωνιών. Η αναγκαιότητα της πρότασης αυτής δεν πηγάζει από την εμπειρία ούτε μπορεί με κάποιο τρόπο να σταματήσει να ισχύει. Όμως οι προτάσεις που αφορούν την φύση μπορούν να αλλά-

1 Για την ακριβή μετάφραση του όρου και τι πραγματικά σημαίνει η *Scientia* για τον Ακινάτη υπάρχει αρκετή συζήτηση. Σύμφωνα με την Eleonore Stump ο όρος αυτός στον Ακινάτη δεν σημαίνει ακριβώς γνώση αλλά είναι πιο κοντά στην κατανόηση. Ο όρος όμως κατανόηση όπως θα δούμε χρησιμοποιείται ως μετάφραση του όρου *Intellectus*. Βλ. Stump (2003): σσ. 217-244

2 Ό.π., σσ. 227-231

ξουν. Αν πούμε ότι ο ήλιος ανατέλλει κάθε πρωί έχουμε εκφράσει ένα φυσικό νόμο, ο οποίος για τον Ακινάτη και τους άλλους μεσαιωνικούς στοχαστές μπορεί να αλλάξει.

Πως μπορεί να συμβεί κάτι τέτοιο; Ο Θεός για εκείνη την εποχή είναι πολύ σημαντικός παίκτης και μπορεί να αλλάξει οτιδήποτε επιθυμεί (φυσική αναγκαιότητα, κοινές πρώτες αρχές). Η θέληση του Θεού είναι η αιτία όλων των πραγμάτων και η τήρηση της φυσικής τάξης πραγμάτων επαφίεται σε Αυτόν. Όμως δεν μπορεί να αντιφάσκει. Η αρχή της μη αντίφασης για παράδειγμα δεν μπορεί να καταλυθεί (απόλυτη αναγκαιότητα, πρώτες αρχές της επιστήμης). Έτσι λοιπόν μπορεί ο Ακινάτης να ακολουθεί την άποψη του Αριστοτέλη πως η επαγωγή και κατ' επέκταση η επιστήμη οδηγούν σε γνώση καθολική, αναγκαία και βέβαια αλλά περιορίζει αυτήν την αναγκαιότητα στην φυσική αναγκαιότητα.

B. Πως τελικά οδηγούμαστε στις πρώτες αρχές;

Διαβάζοντας κανείς το κείμενο του Ακινάτη, στο σχολιασμό του στα Αναλυτικά Ύστερα, θα διαπιστώσει πως σε γενικές γραμμές ακολουθεί την σκέψη του Αριστοτέλη, η οποία ερμηνεύεται ορθά. Οι πρώτες αρχές δε γίνονται γνωστές μέσω της απόδειξης και του συλλογισμού αλλά ούτε και μέσω πλήρους απαρίθμησης. Οι αισθήσεις παίζουν τον πρώτο ρόλο αλλά δεν μπορούν να μας οδηγήσουν στη γνώση των καθόλου όντων και των πρώτων αρχών. Η διαδικασία της επαγωγής ακολουθεί την πορεία: από την αίσθηση, στην μνήμη, μετά στην εμπειρία και τέλος στα καθόλου και στις πρώτες αρχές.

Τι είναι αυτό τελικά που κάνει την επαγωγή τόσο βέβαιη από τη στιγμή που δε μιλάμε για μια πλήρη απαρίθμηση; Πρέπει να υπάρχει κάποια άλλη γνωστική ικανότητα η οποία γεφυρώνει το επιστημολογικό χάσμα μεταξύ των ελλειπών παρατηρήσεων και της βεβαιότητας των πρώτων αρχών. Η αφαίρεση (*abstractio*) είναι για τον Ακινάτη η απάντηση στο ερώτημα. Η αφαίρεση είναι μια διανοητική ικανότητα (*potentia cognoscitiva*) που μας οδηγεί στη γνώση των πρώτων αρχών και μας θυμίζει τον «ποιητικό νου» του Αριστοτέλη. Η ενεργητική αυτή δύναμη ανακαλύπτει μέσα στα καθέκαστα το κοινό σημείο αφαιρώντας όλα τα υπόλοιπα στοιχεία. Έτσι, ανακαλύπτει τις κοινές φύσεις (είδη, γένη) των καθεκάστων που για το Μεσαίωνα ήταν η πιο σημαντική κατηγορία των καθόλου.

Γ. Νους – Intellectum

Η αμφισημία και η διπλή λειτουργία του Νου στον Αριστοτέλη επισημαίνεται από πολλούς μελετητές. Και ο Ακινάτης χρησιμοποιεί τον όρο *Intellectum* με έναν όχι και τόσο ξεκάθαρο τρόπο. Να θυμίσουμε στο σημείο αυτό πως στον Αριστοτέλη ο Νους, στο Β19 των Αναλυτικών Ύστερων, χρησιμοποιείται κυρίως ως ένας όρος που δηλώνει την κατάσταση στην οποία είναι γνωστές οι πρώτες αρχές που θα χρησιμοποιηθούν ως προκειμένες για την παραγωγική γνώση που οδηγεί στην επιστήμη.

Στον Ακινάτη γίνεται χαρακτηριστικά λόγος για δύο λειτουργίες της ψυχής (αυτό που ίσως στην εποχή μας ονομάζουμε νου), αίσθηση και νους (*sensum et intellectum* [...] *praesupponere talem naturam animae*). Ο ποιητικός νους (*intellectus agens*) είναι η λειτουργία που δημιουργεί στην ψυχή τα καθόλου όντα και τις πρώτες αρχές μέσω της αφαίρεσης. Μπορεί κανείς να αντιληφθεί πως εδώ ο Νους είναι μια ενεργητική λειτουργία της ψυχής που μπορεί να μετατρέψει την αίσθηση των καθεκάστων σε κάτι πολύ διαφορετικό όπως τα καθόλου όντα.

Από την άλλη πλευρά, όσο προχωράει προς το τέλος του σχολιασμού του B19 ο Ακινάτης παρουσιάζει το *intellectum* σαν μία έξη (*habitus*) δηλαδή σαν μία κατάσταση. Όταν το *intellectum* είναι ιδωμένο σαν μια κατάσταση τότε μεταφράζεται ως κατανόηση. Αυτό έχει μεγάλη σημασία για την επόμενη ενότητα της εργασίας η οποία έχει σχέση με το πώς αντιλαμβάνεται γενικότερα την επαγωγή ο Ακινάτης. Συμφωνεί με τον Αριστοτέλη πως δεν υπάρχει κανένα πιο βέβαιο είδος γνώσης από το Νου. Στο τέλος του κεφαλαίου ο φιλόσοφος ενώνει με κάποιο τρόπο τις δύο εκφάνσεις του Νου λέγοντας πως ο Νους είναι αυτή η κατάσταση διότι έχει γνωρίσει τις πρώτες αρχές μέσω του Νου ως λειτουργία της ψυχής³.

Δ. Επιστημονική διαδικασία απόκτησης γνώσης ή ψυχολογική/νοητική διαδικασία

Πολλοί μελετητές έχουν εκφράσει διαφορετικές απόψεις σχετικά με την φύση της επαγωγής. Αυτό σημαίνει πως πολλοί πιστεύουν πως η επαγωγή του Αριστοτέλη είναι πολύ διαφορετική από την επαγωγή που υπάρχει στο Μεσαίωνα και σίγουρα πολύ διαφορετική από αυτή του Bacon. Η επαγωγή με την Αριστοτελική χροιά είναι συνήθως μεταφρασμένη ως *epagwge* ενώ η επαγωγή με την διαφορετική έννοια ως *induction*. Υπάρχουν όμως πολλοί μελετητές που πιστεύουν πως οι διαφορές δεν είναι τόσο ουσιαστικές και μπορούμε να μιλούμε για την ίδια διαδικασία.

Το στοιχείο που παραμένει σίγουρα κοινό είναι πως ξεκινούμε από τις αισθήσεις και την εμπειρία, καταλήγοντας σε κάποιες πρώτες αρχές. Σε πολλούς διανοητές του Μεσαίωνα όπως ο Okham, ο Scotus και ο Buridan, η επαγωγή εννοείται ως μια συνειδητή επιστημονική διαδικασία στην οποία πρέπει κανείς να ακολουθήσει κάποιους συγκεκριμένους κανόνες. Η παρατήρηση πρέπει να γίνει με κάποιο συγκεκριμένο τρόπο προσπαθώντας να διαψεύσουμε ή να επαληθεύσουμε κάποιες προτάσεις. Οι προτάσεις αυτές μπορεί να οδηγήσουν σε κάποιες πρώτες αρχές μέσω επαγωγικών συλλογισμών. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν κάποια εργαλεία όπως για παράδειγμα τη μέθοδο της συμφωνίας του Scotus ή της διαφωνίας του Ockham⁴. Ταυτόχρονα, στην προσπάθεια να φτάσουμε στις πρώτες αρχές θα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε

3 "reliquitur quod intellectus erit principium scientiae, quia scilicet per intellectum cognoscuntur principia scientiarum".

4 Βλ. Losee (1972): κεφάλαιο 5

τους επαγωγικούς συλλογισμούς χρησιμοποιώντας και κάποιες προκειμένες που θα γεφυρώνουν το χάσμα της ελλιπούς παρατήρησης και του καθολικού συμπεράσματος⁵.

Όμως, επικεντρώνοντας κανείς το ενδιαφέρον του στα γραπτά του Αριστοτέλη και στου Ακινάτη θα διαπιστώσει πως δεν αναφέρονται στην διαδικασία που αναφέρθηκε παραπάνω. Ο Ακινάτης μιλάει για μια διαδικασία μάλλον ψυχολογική/νοητική που δεν έχει άμεση σχέση με πίνακες, σημειώσεις, συγκεκριμένες παρατηρήσεις και επαγωγικούς συλλογισμούς. Μιλάει για μια δυνατότητα του ανθρώπου μέσω του Νου. Η αφαίρεση μπορεί να γεφυρώσει το χάσμα χωρίς να χρειάζεται κάτι περαιτέρω. Θα πρέπει να σημειωθεί πως, για τον Ακινάτη, το να φτάσει κανείς στα καθόλου όντα είναι μια χρονοβόρα και επίπονη διαδικασία ή οποία χρειάζεται συνειδητή προσπάθεια⁶. Όμως ο Νους έχει τη δυνατότητα εντοπίζει τα κοινά στοιχεία από τα καθέκαστα και να δημιουργεί στην ψυχή τα καθόλου όντα και τις πρώτες αρχές. Με άλλα λόγια, ο Ακινάτης υποστηρίζει πως έχουμε διανοητικές ικανότητες που μας επιτρέπουν με ασφάλεια και βεβαιότητα να κατανοήσουμε τα καθόλου όντα και τις συνδέσεις τους.

Επίσης αν θεωρήσουμε την κατάσταση του *Intellectum* ως κατανόηση θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι μιλάμε για κάτι διαφορετικό από την επιστημονική οδό προς τη γνώση όπως την εννοούμε τουλάχιστον σήμερα. Η κατανόηση ενός καθόλου δεν χρειάζεται την απαρίθμηση ούτε μπορεί να είναι το συμπέρασμα ενός συλλογισμού. Παράλληλα, αν μιλάμε για μια διαδικασία κατανόησης με την οποία μαθαίνουμε τον κόσμο και την φύση τα περιθώρια λάθους είναι μικρότερα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η προσπάθεια να διδάξουμε σε ένα παιδί ότι ένα και ένα ισούται με δύο. Κάποιος βάζει σε ένα τραπέζι ένα μήλο και αργότερα ένα άλλο και εξηγεί πως τώρα έχουμε δύο μήλα προσθέτοντας τα. Στη συνέχεια θα επαναλάβουμε τη διαδικασία με στυλό, με μπάλες ώσπου το παιδί να αντιληφθεί την αρχή ότι ένα και ένα ίσον δύο. Στο τέλος το παιδί θα έχει κατακτήσει αυτή τη γνώση και θα γνωρίζει ότι μπορεί να εφαρμοστεί σχεδόν παντού⁷. Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως σύμφωνα με τον Ακινάτη καταλαβαίνουμε ότι κάποιος ανήκει στο είδος *άνθρωπος* επειδή έχουμε συχνή εμπειρία των ανθρώπων και ο Νους χρησιμοποιώντας την αφαίρεση βρίσκει τα κοινά στοιχεία, τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του είδους *άνθρωπος*, και ενσταλάζει μέσα μας το καθόλου *άνθρωπος*. Έτσι κάθε φορά που βλέπουμε έναν άνθρωπο βλέπουμε και το είδος *άνθρωπος*.

5 Psillos (2015): σ. 6

6 Βλ. McDonald (1993): σ. 184

7 Ό.π., σ. 194

E. Τα καθόλου όντα

Η άποψη του Ακινάτη σχετικά με τα καθόλου όντα βρίσκεται κοντά σε αυτή του Αριστοτέλη, εντάσσεται όμως στο ευρύτερο πεδίο σκέψης που υπήρχε στο Μεσαίωνα πάνω στο ζήτημα. Ο Λατίνος αναφέρει πως το καθόλου είναι ένα έξω από τα καθέκαστα (*unum praeter multa*). Όμως αυτό δε σημαίνει πως έχει μια αυτόνομη ύπαρξη αλλά είναι ένα καθόλου χάριν της λειτουργίας του Νου με την αφαίρεση, και πως αναφέρεται σε μια φύση (είδος, δηλαδή σε κάποιο καθόλου) όπως ο άνθρωπος χωρίς να αναφέρεται σε κάποιο συγκεκριμένο άνθρωπο⁸. Επιπλέον, ο Ακινάτης πιστεύει πως μια ποιότητα ή ένα χαρακτηριστικό δεν είναι ένα σε αριθμό, το οποίο μοιράζεται από πολλά καθέκαστα. Αντίθετα φαίνεται να υποστηρίζει την τροπικότητα των καθόλου καθώς αναφέρει πως η ανθρωπότητα του Σωκράτη είναι διαφορετική αριθμητικά (ως ύπαρξη) από αυτή του Πλάτωνα, αλλά μία ως εσωτερική ταυτότητα.

Η άποψη του Ακινάτη προκαλεί προβληματισμό σχετικά με την κατηγοριοποίηση της όσο και τη βαθύτερη κατανόησή της. Προσπαθώντας να κατανοήσει κανείς την θέση αυτή θα σκοντάψει σε αρκετά εύλογα ερωτήματα. Πως γίνεται ένας άνθρωπος να αποκτήσει το καθόλου μέσω της αφαίρεσης και πως γίνεται να πούμε πως αυτό το καθόλου υπάρχει τελικά στα καθέκαστα και όχι απλά στο Νου; Για τον Ακινάτη η αφαίρεση δεν είναι μια διαδικασία δημιουργίας των καθόλου αλλά μια διαδικασία ανακάλυψης των καθόλου μέσα στα καθέκαστα. Αυτό που ανακαλύπτει κανείς είναι τελικά τα κοινά σημεία που βρίσκονται μέσα στα καθέκαστα όπως η «λογικότητα» και η «ανθρωπότητα» τα οποία είναι από μόνα τους καθόλου όντα.

Όμως εφόσον τα στοιχεία αυτά είναι εξατομικευμένα πώς αποτελούν ένα καθόλου; Ίσως η απάντηση να είναι απλή. Τα στοιχεία αυτά είναι ένα, όχι από αριθμητική σκοπιά αλλά -θα μπορούσαμε να πούμε- από ποιοτική σκοπιά. Αυτό σημαίνει πως είναι εσωτερικά ένα, δηλαδή είναι ακριβώς ίδια και ταυτόσημα⁹. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε πως η αναγνώριση των καθόλου είναι απλά να δούμε τα καθέκαστα με έναν διαφορετικό τρόπο, επικεντρώνοντας δηλαδή το ενδιαφέρον μας στα κοινά σημεία που αποτελούν τις κοινές φύσεις. Η σκέψη θυμίζει γενικά και την άποψη του Βοήθιου ότι τα καθόλου υπάρχουν με έναν τρόπο και γίνονται αντιληπτά με έναν άλλο¹⁰.

8 Psillos (2015): σ. 10

9 Για μια πλήρη εικόνα του ζητήματος βλ. Brower (2016)

10 Βλ. Klima (2013)

Επίλογος

Κλείνοντας την εργασία αυτή θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε τελικά στο πώς ερμηνεύεται αυτή η ικανότητα του ανθρώπου να γνωρίζει τα καθόλου και τις πρώτες αρχές. Και στο πεδίο αυτό οι απόψεις δίστανται χωρίς να είναι δυνατόν να υπάρχει μια ξεκάθαρη άποψη. Ο Ακινάτης αναφέρει πως η επαγωγή γίνεται χάρη στο φυσικό φως του Λόγου. Η ερμηνεία αυτή του Ακινάτη μπορεί να μας οδηγήσει σε μια μεταφυσική ερμηνεία κάποιας ενόρασης, η οποία ενισχύει τη λειτουργία του Νου. Η ενίσχυση αυτή έχει να κάνει με τη συμμετοχή του ανθρώπου στο θεϊκό φως του λόγου. Η αφαίρεση δηλαδή αφορά μια γνώση που ουσιαστικά δεν αποκτάται μέσω της εμπειρίας και γι' αυτό το λόγο χρειάζεται κάτι έξω από τον άνθρωπο.

Από την άλλη πλευρά υπάρχει η φυσικαλιστική άποψη, σύμφωνα με την οποία ο Ακινάτης υποστηρίζει πως ο άνθρωπος είναι φτιαγμένος κατ' εικόνα του Θεού. Ως εκ τούτου έχει τη δυνατότητα της αφαίρεσης όχι ως μια υπερφυσική δυνατότητα, αλλά ως μια απλή λειτουργία. Η ενόραση σύμφωνα με αυτήν την άποψη δεν είναι τίποτα άλλο από αυτό που κάνει ο Νους απλά λειτουργώντας με τον τρόπο που έχει σχεδιαστεί να δουλεύει¹¹.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως η άποψη του Ακινάτη για την αφαίρεση είναι πολύ σημαντική διότι ακολουθεί την αριστοτελική παράδοση αλλά την επεκτείνει. Η ιδέα της αφαίρεσης είναι θεμελιώδης και μέχρι σήμερα πολλά ζητήματα μπορούν να ιδωθούν καλύτερα μέσω της έννοιας αυτής. Ουσιαστικά, ο Ακινάτης μας ζητά να δούμε μια ενεργητική ικανότητα του Νου, ο οποίος είναι συνδεδεμένος άμεσα με την φύση και τον κόσμο γύρω του. Η οπτική του είναι αισιόδοξη καθώς πιστεύει ότι μπορούμε να γνωρίσουμε τον κόσμο όμως μέχρι ενός σημείου. Η γνώση της φύσης δεν είναι βέβαιη καθώς ο Θεός έχει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει και αυτό που είναι λογικό και αναγκαίο κάποια μέρα ίσως να μην είναι. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως ο Ακινάτης πιστεύει πως για την γνώση και την επιστήμη είναι αναγκαίες οι λειτουργίες των αισθήσεων και αυτές του Νου, μια άποψη συνδυαστική που θα εμφανιστεί αργότερα στην ιστορία της φιλοσοφίας.

Βιβλιογραφία

Aquinas Thomas, *Commentary on Aristotle's Posterior Analytics*, μτφ. Fabian R. Larcher, e-edit and html-format Joseph Kenny, <http://dhspriority.org/thomas/PostAnalytica.htm>, (πρόσβαση: 14 Φεβρουαρίου 2016).

Brower Jeffrey E., «Aquinas on the problem of universals» στο *Philosophy and Phenomenological Research*, τεύχος 92, σσ. 1-26, 2016.

Gyula Klima, «The medieval problem of universals» στο *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Άνοιξη, 2013, <http://plato.stanford.edu/entries/universals-medieval>, (πρόσβαση: 14 Φεβρουαρίου 2016).

Losee John, *A historical introduction to the philosophy of science*, New York: Oxford university press, 1972.

McDonald Scott, «Theory of knowledge», στο E. Krezzman and E. Stump, (eds), *The Cambridge companion to Aquinas*, New York: Cambridge University Press, 1993.

Psillos Stathis, «Induction and natural necessity in the middle ages» στο *Philosophical Inquiry*, τεύχος 39, σσ. 92-134, 2015.

Stump Eleonore, *Aquinas*, London: Routledge, 2003.

